

Kinda István

„FURFANGOS ÚRI HUNCZUTSÁGOK” ÉS MEGSZORÍTÓ INTÉZKEDÉSEK SZÉKELYFÖLDÖN A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A 2008-ban kipattanó és egyre tovább gyűrűző gazdasági világválság mélyülő bugyrait sorra *bank- és pénzügyi válságnak*, *hitelválságnak*, *részvénypiaci recesszióknak*, *árfolyambáborúnak* stb. nevezik. Ennek méretben és a világgazdaságra gyakorolt hatása alapján közvetlen elődjeként a szintén Amerikából induló, 1929–1933 között tartó nagy gazdasági világválságot emlegetik.

Kutatásom során, melyben a székelyföldi falvak 20. századi gazdasági átmeneteit vizsgálom,¹ az rajzolódik ki, hogy a térség gazdálkodóit időről időre válságokozó gazdaságpolitikai döntések sokkolták; egy pesszimistább szemléletben lényegében válságokra jellemző megszorító intézkedések sorából áll össze a 20. századi székelyföldi gazdaságtörténet, melyben számos alkalommal drasztikusan átrajzolták a közösségek gazdasági erővonalait, többször lenullázták a földműves réteg vagyonát. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül a 20. század első felének néhány kedvezőtlen folyamatát és intézkedését villantom fel a lokális életvilágokra gyakorolt hatása alapján.

Tagosítás, arányosítás, földtörvény

Székelyföldön a 19. század utolsó és a 20. század első évtizedeiben valamennyi földtulajdonost érintette a közbirtokok államhatóság általi felszámolási kezdeményezése, azzal párhuzamosan a családi birtokok felaprózódása.² Az 1871-es törvény alapján induló arányosítás a feudális tulajdonközösség megszüntetését célozta a közös területek – közös erdő, közlegelő – arányos felosztása által, illetve szabályozta a közösségben maradó haszonvételek és jövedelmek mértékét. A rendelkezés hiányosságait, végrehajtásának hibáit ezerszám panaszolták fel a székely gazdálkodók, akik közt a szegényebbek nem voltak abban a helyzetben, hogy érdekeiket határozott fellépéssel képviselni tudják. Több faluban megmozdulásokra került sor, 1883-ban például zendülés tört ki Kisborosnyón, amikor az emberek szembesültek az intéz-

kedés aránykulcsalapjával: a saját tulajdonú szántóhatár méretének arányában mérték ki a közbirtokból a nekik járó részt.³ Általános volt, hogy a helyszínrre érkező mérnököket és hatósági embereket felbolydult közösség várta, s csendőrség bevetésével kellett a kedélyeket megnyugtatni.

Az egy tulajdonban levő földek nagymértékű elaprózódásának és szétszóródásának eredete egyrészt a régi, ugarhagyásos, nyomásos gazdálkodási rendszerre, másrészt a székely öröklési tradícióra – az örökösödési jog leányági kiterjesztésére, illetve arra a szemléletre, hogy a székely „minden egyebek között a legszívósabban ragaszkodván a fekvőséghez, ha mindjárt csak néhány négyszögöl jutott is osztályrészüln, azt természetben követelte ki”⁴ –, valamint az adásvétel és a birtokszerzés egyéb módjaira volt visszavezethető. „Innen van az, hogy a szegény embernek 3–4 hold birtoka 15–20 darabban van elszórva a határon (...) Udvarhelymegyében van rá példa, hogy egy két holdas székely birtok 40- és 65 holdas nemesi birtok 170 párczellára van oszolva, úgy, hogy a sok mesgye, barázda egy jelentékeny %-át veszi fel a birtokoknak”⁵ – foglalta össze Kozma Ferenc a tagosításnak, a földek mesterséges csoportosításának a szükségszerűségét.

A jelenség az életterekre is hatással volt, hisz a demográfiai növekedést a települések mérete nem mindig tudta követni, a terjeszkedési lehetőségek beszűkültek: „a községnek nincs terjeszkedési lehetősége”, „a községben a belsőségek létesítésére nincs lehetőség, e miatt nagyon sokan kénytelenek a szülőfalun kívül keresni a megélhetést, vagy divatos kifejezéssel élve az életteret.”⁶ Idős tamásfalvi asszony szerint *az uraké volt a föld s nem adták el, nem tudtak egy-egy bennvalót venni a fiatalok. Hát Hollik, Bányai, Szöcsök, akik itt voltak a faluban. Az övéké volt a föld mindenütt, a faluvégeken kezdődött. Pl. Tamásfalva, Szöröscse vagy Zabola felé mindenütt, egészen a Halomig mind az uraké volt. S akkor abból nem adtak el. Szöröscse felé fél Szöröcség mind a két oldala, hol az egyik földesúré*

¹ A kutatás az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával zajlott 2010–2013 között.

² Vö. KOZMA Ferenc [1879] 2008, 153.

³ Lásd CSEREY Zoltán 2012.

⁴ KOZMA Ferenc [1879] 2008, 152.

⁵ KOZMA Ferenc [1879] 2008, 153.

⁶ SZABÓ István 2004, 76–77.

volt, hol a másiké. Azok se adták el úgy, hogy a falu nem tudott terjeszkedni. Csak úgy tudott, hogy ha egy falúskára helyet, ha nagyobb kertje vót az én apámnak vagy a másiknak az anyjának, s akkor abból egy darabot adtak, hogy a fia vagy a leányának hogy legyen, mert az urak nem adtak el. (Tamásfalva)

A határ szétaprózódása miatt tarthatatlanná váló helyzet kezelésére 19. század végén és a 20. század elején több kísérlet is zajlott. A földek tagosítása azt feltételezte, hogy a határban szétszórtan lévő nadrágszíjparcellákat újraosztva egy-egy gazda földjét egyben mérik ki a művelés optimalizálása céljából. A *saját* földhöz ragaszkodó hagyományos gazdálkodói szemlélet és az egyneműsítő hatalmi szándék ütközése számos vitát eredményezett, nagyban hátráltatta a folyamat véghezvitelét. Az egységes parcellában történő földkimérés ellen és a hagyományok mellett szólt az a racionális elv is, hogy az egy dűlőben fekvő vetéseket egy esetleges jégeső tönkretelhetette, s ezáltal az egész évi megélhetés veszélybe kerülhetett. „A tagosítást az állam kezdeményezte, a nép általában nem akarta, de hát ez es valami törvén szerűség vót, olyasmi, mind a kollektivizálás. A végső cél az vót, hogy a felhasogatott földek szűnjenek meg, hogy mindenki gazdálkodjék egy helyen. Itt nálunk hanemegyeb 1913-ba történt vót meg, de én csak annyit tudok róla, hogy kimondottan nagy gazemberség vót, met az egyszerűbb embereket kifosztották véle, s jól leveztették. A huncutság ekkor má tetőfokra hágott vót, s a tetőfokon áll azóta es.”⁷

A határ újraosztásának nehezen kivitelezhető mérnöki művelete heves indulatokat és tettelegességig fajuló ellenállást generált a települések részéről, sokan ugyanis átlátták, hogy a felülről delegált „nadrágos” kivitelezők becsapják, megkárosítják őket. Csíkszentkirályon a pesti éhenkórász, megvesztegethető mérnököket okolták a visszaélésekért, a kudarcért. A faluban az 1913-as tagosítást nagyobb katasztrófának tartották, mint az 1962-es kollektivizálást, ugyanis az előbbi a szegények kifosztásán túl még meg is osztotta a falu társadalmát.⁸

Sokan attól tartottak – és amint sok esetben beigazolódott, jogosan –, hogy a befolyásosabb nagybirtokosok és *fineszesebb* emberek, akik nagyon gyorsan rájöttek arra, hogy „ha a kereket kenik, jobban forog” – maguknak szerzik meg a jobban termő földeket.⁹ „A huncutságnak nem vót határa. A területe-

ket, szántót, kaszálót, legelőt, mindent, osztályozták hetedosztályig. Akinek első osztályú földje vót, a hetedosztályúból hétannyit kapott, vagy fordítva. Lefelé es lehetett menni, s felfelé es. Nem vót mindegy, ugye, hogy valaki hetedrész vagy pedig hétannyit kapott. Osztán ezek az éhenkórász tisztviselők kinek így, kinek úgy intézték az osztályozásokat. Nem vótak szégyellősök egyáltalán, nem kérték magikot, hanem elfogadták a csbukot. Akkor es vótak fineszesebb emberek a faluba, akik ezt hamar észrevették, odasúrlódtak hezzik, húzták a mézes madzagot az orrik előtt, lekenyerezték őket, s hajtották a szemet a maguk üstje alá.”¹⁰

Gazdasági szempontból szintén súlyos következményekkel járt a Trianon utáni, a román kormány 1921. július 30-i erdélyi földbirtoktörvénye, mely a kisebbségeket, kiemelten a magyarokat sújtotta. Kisajátították a magyar egyházak birtokállományának több mint háromnegyedét, az erdőket, legelőket, a székelyek jövedelmező ásványvízforrásait. Négy történelmi régió – Erdély, Dobruzsza, Bukovina és Besszarábia – esetében négy különböző rendelkezést ültettek gyakorlatba, s ezek között a reformok között jelentős diszkriminatív eltérések voltak. Szembeötlően jogsértő volt, hogy például a kisajátítás árkompenzációjának kiszámításánál a regáti (óromániai) törvény az 1917-es, az erdélyi az 1913-as, még a háború előtti árakat tekintette mérvadónak, így a háború alatti inflációs veszteségeken túl még a békebeli aranykorona és a Trianon utáni román lej közötti árkülönbséget is a kisemmizett birtokosoknak kellett volna elviselniük. Kártalanítási pénzt ugyanis nem kaptak, a névérték szerint kibocsátott járadékkötvény lényegében a földtulajdon elkobzását jelentette.¹¹

Amerikázás

Az 1880-as évtizedtől Közép- és Délkelet-Európa népei is bekapcsolódtak abba a főleg Észak-Amerikába irányuló migrációba, melyet modern népvándorlásként is szoktak emlegetni a történészek. A kivándorlás történelmi modelljében döntő szerepe volt annak, hogy a kelet-közép-európai térség az 1880-as évektől kezdett perifériaként a világgazdaságba integrálódni, fellendült az iparosítás, a mezőgazdasági munkafolyamatok a gépek és eszközök korszerűsödé-

⁷ TÁNCZOS Vilmos 2008. 93.

⁸ Negatív lélektani hatása akkora volt, hogy még 1990-ben is tartottak tőle, ezért a kommunizmus bukása után mindenki a maga helyén követelte vissza a birtokait, így nem lehetett a tagosítást elvégezni, továbbra is megmaradtak a nehezebben művelhető nadrágszíj-parcellák. A szomszédos Csíkszentimrén, ahol a 20. század elején nem került sor tagosításra, a rendszerváltozás

után végre lehetett hajtani az ésszerűbb visszaszolgáltatást, és itt a földek egyben maradtak. Tanczos Vilmos szíves közlése.

⁹ Vö. BARTOS Miklós 2000, 43–44; TÁNCZOS Vilmos 2008. 93–94.

¹⁰ TÁNCZOS Vilmos 2008. 94.

¹¹ DIÓSZEGI László 1990, 34–35.

sével lerövidültek, így a gyarapodásnak indult népesség részéről megnövekedett a munkaerő-kínálat.¹²

Az *amerikázás* első nagy hulláma az 1880-as évektől számítható, amikor korlátozás nélkül milliók próbáltak szerencsét Amerikában. Az első világháború után megkezdődtek a korlátozások, melyek fokozatosan leszűkítették, majd az 1930-as évekre jórészt véget vetettek az Amerikába irányuló szabad munkaerő-áramlásnak. A társadalom alsóbb rétegeiből verbuválódott tömegek kimozdulásának okai között a magas adókat, a hosszú katonáskodást, a szélsőséges birtokviszonyokat, a feudalizmus örökségét, sőt a földművesek földhétségét szokták emlegetni.¹³

Legtöbbjüknek már maga a kiutazás költsége is meghaladta erejét, kölcsönöket kellett felvegyenek, melynek a kamatait részletekben küldözgették haza, magát a kölcsönvett tőkét pedig hazatértük után törlesztették. Ennek eredményeként a tehetős birtokosok kölcsönzővé léptek elő a faluközösségekben, a váltók mögött álló uzorakamatok minden korábbinál magasabbra szöktek. Az Amerikához fűződő remények szertefoszlásával egyre többen váltak egész életükre hitelezőik adósaivá, közülük többen nincstelenné, földönfutóvá. Az alábbiakban egy Kanadába vándorolt székely csoport hazaküldött levele olvasható, melyből képet kaphatunk vándorlás okairól és a vendégmunkásokat nyomasztó aggályokról.

„Met hejába olyan világban élünk, amióta a rádiomot kitalálták, hogy ecceribe megtudjuk, a mi a vizen túl megesik. De a legjobb rádiom mégis csak az, amit a mü asszonyaink írnak meg nekünk s mü abból tudtuk meg, hogy a mü falunkban egy esztendő leforgása alatt mik mentek végbe? Legutoljára épeg azt olvastuk a levélből, hogy valami udvarhelyi szigorunczás urak kimöntek Havadtőre és az egyik nagygazdánál házfelbőjdulást tartottak. Pénzcsináló gépet kerestek s azután megvizsgálták az adósleveleket is, azokat amivel mü is tartozunk neki. Hát azt bizon épeg elég jól tették, mert nekünk is 200–200 dollárt adott váltó és adóslevélre s egy esztendő múlva 300 dollárt kell nekünk fejenként visszafizessünk, ami olyan nagy pénz, hogy még a 100 dollár interest is alig tudjuk kikeresni. Még akinek itt elbeszéltek, hogy mekkora interesre adta ide a pénzt, mindenki elszórnyülködött. Ha ezt előre így tudjuk itt kaptunk volna 4% interesre is pénzt a hajós társaságtól s nem kellett volna 50%-ot fizessünk!

S hogy a szigoruncziás urak meg ne büntessék feleségeinktől írást kunczorált ki a mük hitelezőnk s abban azt állítja, hogy a 200 dollárokat nem kamatra adta, hanem csak kölcsön egy esztendei használatra s ezt az írást aláíratta az asszonyainkkal s be-

mutatta az uraknak, akik elhitték. Hát ez nem igaz tek. Úr! Mert az adóslevél igaz hogy 300 dollárról van kiállítva, de mü megesküszünk asszonyainkkal együtt, hogy csak 200 dollárokat adott nekünk s mü egy esztendő multán 300 dollárt kell visszafizessünk. Ez az, ami úgy fáj nekünk első sorban is, met ez még is csak igen nagy zsebmetszés, embernyúzás.

Szegény székely emberek vagyunk, mindegyikünknek van 4–5 apró gyermeke s bévaljuk, hogy épeg emiatt csak igen keveset tudunk megspórolni és családunknak küdeni, met kellett a nagy interesbe s attól féltünk, hogy az a nagy millionyos úr, még a kicsi házunkat és földünköt is ellicitálja, ha ki nem fizessük az interest pontosan s apró gyermekeink mehetnek kúdulni. Met kereken kimondjuk, hogy itt sem fonják kóbászból a kertet s biz az esztendőnek legnagyobb része csak bódorgásból telt el, met sokan vagyunk s csak nyáron van inkább munka s télen csak úgy telelődtünk, ahogy lehetett korrogó hassal dideregve szinte megfagytunk hideg hurubánkban.

Hogy aztán mit végeztek a szigorunczás urak, nem tudjuk, de annyit tudunk, hogy vérszívó ember kezébe estünk s tán soha ki se tudjuk fizetni adóságunkat, met a nagy interes mellé, még interest ír. Azt is tudjuk, hogy itt testi erővel nem lehet akkora milliókat szerezni, mint ő szerzett az egyesültekben, hanem csak furfangos úri hunczutsággal. Azt jól tudjuk, hogy ökeme is fukziós ember s inkább ésszel és ördögi matériákkal firtatta össze a milliónyokat, azért nem diflámáljuk, de mégis münköt falujabeli szegény embereket megszánhatott vóna. Maradtunk a tekintetes úrnak bús szolgálattal. Kanada – Montreal, Vinnipeg – 1928. május 28-án Székely kibúdosó testvérei.¹⁴

Hitelek

Az első világháború hatásait az 1928-tól fokozatosan begyűrűző gazdasági világválság makrogazdasági szinten és az egyszerű emberek körében is csak fokozta. Egymás után zártak be a bankok, a székely gazdák nehezen összekuporgatott pénzét nem tudták visszaadni. A lakosság egy részét különféle kölcsönök terhelték, melyeknek a visszafizetése az elértéktelenedő pénz miatt egyre nehezebbé vált. A gazdaság bővítése – a falusi gazdák szemében a legnagyobb értéket képviselő szántó, erdő, kaszáló, állat vásárlása – szinte lehetetlennek bizonyult hitelfelvétel nélkül. Csíkban egy földvásárra felvett hitel lejáratát a következőképpen alakult: „A vásár pedig örökké olyan vót, hogy ha az illető a vásárnak nem állott, az előleg odaveszett. Apám az előleget es sajnálta elveszni, s ezért

¹² PUSKÁS Julianna 1991.

¹³ PUSKÁS Julianna 1991.

¹⁴ NAGY Sándor 1928.

valami uzorás hitelszövetkezettől pénzt vett fel, s a földet abból kifizette. De a kamat nagy vót erőssen, közbe még betegség es jött, egyéb bajok, nyomorúságok es jöttek, úgyhogy ők az uzorakamatot fizetgetni kezdték, de annyira sehogy se tudtak menni, hogy a tőkéből es tudjanak valamit törleszteni. Éveken keresztül nagy nehezen fizetgették az uzorakamatot, de a tőke örökké maradt. Na osztán, amikor üdők múltával végül mégis valahogy annyira verdődtek, hogy a tőkét es kifizették, akkor számtást csináltak, s kiderült, hogy addigra a kamat a tőkét négyszeresivel meghaladta. Úgyhogy ők azt a földet abba a nagy szegénységbe ötször fizették ki.”¹⁵

Havadtő egykori református lelkésze későbbi feljegyzéseiből a 21. századi ingatlanalapú devizahitelezés évszázaddal korábbi – napjaink embere számára ismerős – példáját ismerjük fel egy telekvásárlás kapcsán. „A jegyző elkészítette az adás-vételi szerződést 1927. március 30-án s mi valamennyien aláírtuk. És most ide hallgass, embernek fia, hogy ez a kutyahájjal megkent agyafúrt hóhér milyen szerződést kötött velünk? Igaz, hogy előlegül csak 3000 leit kívánt tőlünk parcellánként, de a hátralevő vételárat 2 részletben kellett fizetnünk a svájci frank valutája arányában szept. 1-ig, ami másszóval azt jelentette, hogyha a törlesztési idő alatt a svájci frank értéke emelkedik, kötelesek vagyunk mi is ennek arányában fizetni, mégpedig azzal a szigorú meghagyással, hogy aki a kitűzött pontos határidőre nem tud fizetni, elveszti az addig befizetett vételárakat s a lakhelyek ismét az eladó tulajdonába kerül vissza.”¹⁶

„Kicsi magyar világ”

Az 1940–1944 között Székelyföldön is visszaállt magyar világ eufóriája és nyilvánvaló pozitívumai mellett árnyoldalai is voltak az életnek, s azt nem csak a második világháború mélyítette. A budapesti politikum nem volt kevésbé vette figyelembe a székely falvak gazdasági, társadalmi és kulturális hagyományait, az itt élők gondolkodásmódját, például ugyanolyan adózási rendszer volt érvényben a gyengén termő székely földekre, mint az alföldi termékeny birtokokra. Ennek eredményeként már 1942-ben azt tapasztalták a gazdák, hogy adókötelezettségeik nagyobbak, mint a letűnt román rendszerben voltak.¹⁷ A háború harmadik-negyedik évében ráadásul megjelent a hadigazdálkodás számos eleme, például a termények egy részének vagy a lovaknak a kötelező beszolgáltatása. Idős székely földművesek azonban napjainkban is hozzátesszik, hogy soha

olyan igazságos világ nem volt Székelyföldön, mint a négy év alatt. A négy év alatt az én apám volt a bíró. A zegényeknek küldték a gabonát, ki kellett osztani, mindenki úgy nézte, hogy nehogy szűkön mérje, úgy hogy az utolsónak, ha szűkön jutott, ment s a hámbárból merített s kipótolta, hogy senki kárral ne maradjon. (Havadtő)

„A cséplőgépek mellé ellenőroket állítottak, s megkezdődött a beszolgáltatás. Kenyérgabonából meghagyták a vetőmagot és a kenyér fejadagot, s a többi ment a Futura-hoz, a hombárba. Igaz, becsülettel megfizették. Megszűkült a ruhanemű és a lábbeli. Csak jegyre vagy feketén lehetett kapni. A falu nem zúgolódt. Belátta a történelmi szükségszerűséget, s a hosszas elnyomás után bízott a szebb jövőben.”¹⁸

A nyilvánvaló nehézségek ellenére a becsületeség, a kiszámíthatóság és a hatékonyság jellemezte az igazságszolgáltatást és a közigazgatást is. A későbbi korokban – az orosz fogság, a szocializmus, majd az 1989-es rendszerváltás után – mindig a magyar idő erkölcsé és az abban elért gazdasági sikerek szolgáltak referenciaként azoknak, akik megélték azt az időszakot. *A magyar időbe is voltak nehézségek. Egy részének már nem tetszett, mert voltak beadások, akinek sok termett. De a fejadagot meghagyták (...), ha nagy disznót vágtak, zsírt is kellett leadjanak. Ezek már nem tetszettek egyes gazdáknak, hogy miért kell, de ott senki nem szabadott éhezzen. Akinek nem volt földje, annak is a fejadag jutányos áron biztosítva volt. Addig 70 százalék nem ett kenyeret itt Havadtőn, puliszkát ettek.* (Havadtő)

Román világ

Székelyföld a kommunista párt uralomra jutása után nem látott változásoknak nézett elébe. A mezőgazdaság szovjet mintára történő szocialista átalakításának célja a mezőgazdasági termelés racionalizálásán túl a minél teljesebb állami ellenőrzöttség kiépítése volt. Ennek a célnak a megvalósítását a termelés szerkezeti átalakításával, valamint a mezőgazdasági kistermelés és az előállított termékek kereskedelmének ellenőrzésével, visszaszorításával kívánták elérni.¹⁹

A racionalizálási folyamatnak két nagyobb iránya volt: az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek létrehozása. Mindkettő kiindulópontja a Groza-kormány 1945. március 22-i új agrártörvénye, amelynek értelmében az 50 hektárnál nagyobb birtokokat az állam önkényesen kisajátította. A földreform eredményeként 1 057 674 hektár földet osztottak szét 796 129 családnak.²⁰ *S akkor kaptak 45-be,*

¹⁵ TÁNCZOS Vilmos 2008, 116.

¹⁶ NAGY Sándor 1960–1965.

¹⁷ POZSONY Ferenc 2012, 86–87.

¹⁸ SZABÓ István 2004, 79.

¹⁹ KISS Dénes István 2007, 47.

²⁰ OLÁH Sándor 2001, 12.

a Groza-kormány idején, a cövekelt földeket kiosztották mindenkinek, s akinek nem volt is, földhöz jutott. (Székelytamásfalva) A nagybirtok tehát felszámolódott, és a föld sokfelé darabolásával Románia a kisbirtokosok országává vált, hiszen ekkor már a földművesek több mint fele a 3 hektár alatti, 76%-a az 5 hektárnál kisebb, 10%-a a 10 hektár alatti birtokkategóriába esett.²¹ A levéltári források tanúsága szerint Háromszék újonnan kialakított járásrendszerében a kisajátítás – mely lényegében törvényerőre emelt rablásként volt értékelhető – összesen 252 birtokot érintett: Kézdi járásban 65, Barót járásban 24, Uzon járásban 58, Kovászna járásban 40, Sepsiszentgyörgy járásban 65 tulajdonost semmiztek ki.²²

Ezek a korábban elképzelhetetlen irányú, gazdasági megsemmisülést okozó változások pénzügyi válsággal és óriási inflációval is párosultak. A román gazdaság ugyanis a háború utáni összeomlásból még nem állt talpra, a Szovjetunióval kötött fegyverszüneti szerződés teljesítéséből adódó terhek – 300 millió dollár értékű jóvátételi szállítás – kiürítették az államkasszát, ami a pénz romlását idézte elő.²³

Az 1945–46-os néptanácsi hivatalos iratok adatszerűen tartalmazzák azokat a változtatásokat, amelyek a falusi emberek, gazdák életét gyökeresen átalakították. Egy 1946-os háromszéki megyefőnöki körlevél²⁴ köztudomásra hozta, hogy „minden gazda köteles burgonyaterméséről és készletéről elszámolni egy bizottságnak. Figyelembe lesz véve az 1945-ben bevetett terület nagysága és az átlag termés 7000 kg-ban veendő számításba.” Ennek eredményeként a gazdának megmaradt: a) vetőmag címén hektáronként 2400 kg; b) a háztartás szükségletére a fejadagok szerint (évi): bányamunkás részére fejenként 100 kg, nehéz testi munkásnak 80 kg, ipari munkásnak 70 kg, a lakosság részére 50 kg. Ha belegondolunk, hogy a falusi háztartásokban fokozatosan alapélelmiszerré váló burgonyából egy évre fejenként 50 kg-t irányozott elő a hatalom, átérezhető a székely családok elkeseredése. Ráadásul a fenti fejadagok hamarosan hivatalosan is 1/3-ra csökkentek, kiútkeresésre kényszerítve a termelőket.

Pénzreformok

Az 1946-os pénzügyi viszonyokat jól mutatja a következő adat: egy újonnan kinevezett tanító fizetése 64 000 lej, egy véka kukorica ára 150 000 lej

volt.²⁵ Az 1947-es (majd az 1952-es) „pénzreform” miatt a pénz hígulása több mint tízezerszeres (!) lett. Szemléltetésképpen: a háború után egy cipő 300 lejes ára 1947-re 3 600 000 lejre nőtt.²⁶ Nem csoda, hogy a mértéktelen infláció miatt a pénzforgalom lecsökkent, a lej kezdett kiszorulni használatból, helyét – főleg falvakon – egyre inkább átvette a természetes csere.²⁷

1947-ben, a milliós világ végén a pénz leértékelésére került sor, az új pénz azonban minden korábbinál mélyebb nyomorba döntötte az embereket. Az állam főleg arra törekedett, hogy a falvakon fellelhető élelmiszert és alapanyagokat megkaparintsa, s azzal a Szovjetunióval szembeni hadi kárpótlást törlessze, illetve, hogy a begyűjtött termények egy részét a nincstelenségtől még jobban szenvedő városi lakosságnak juttassa. Ehhez az első lépés az volt, hogy a gazdasági termények árát olcsón, az ipari árukét és szolgáltatásokét magasán állapította meg. Egy mázsás búza ekkor 560 lej, egy 100 km-re szóló vasúti jegy értéke 800 lej volt.²⁸

A magántulajdon megszüntetése

A magántulajdon feletti rendelkezés átstrukturálása lényegében már az 1948-as államosítással kezdetét vette, melynek eredményeként a falvakban az állam és helyi képviselője, a néptanács, illetve a kollektív gazdaság (és vezetősége) lett az új birtokos. Ez az új adminisztratív elit rendelkezett a közössé vált felszerelés, infrastruktúra és földtulajdon további sorsáról, a bel- és kültelkek, kerthelyiségek elosztásáról, és döntött a létrejövő fizetéses munkahelyekre történő alkalmazásokról is.²⁹

A nép kisemmizésének példáiként értékelhetők azok a rendelkezések, melyek a korábbi években meghatározott és folyamatosan szigorodó terménykvótákat nemcsak a termőterület függvényében határozták meg, hanem az 1950-es évek elejére már kiterjesztették minden állati és növényi eredetű terményre. Ugyan bizonyos összeget adtak a beszolgáltatott terményekért, de az neveltségesen kevés volt a piaci árhoz viszonyítva.

A következő adatok ennek a néhány ellenmondásos évnek a mindennapi emberek szintjén tapasztalható gazdasági állapotát tükrözik: 1949-ben a beszolgáltatott búza kilóját 5,60 lejért vették át a begyűjtő központokban, ennek a búzának a korpáját ugyanott

²¹ OLÁH Sándor 2001, 12.

²² 1946. szeptember 7-i keltezésű irat. Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, Fond 9, lelt. sz. 17, 78-as iratcsomó.

²³ RÉTI Tamás 1990, 21.

²⁴ Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, Fond 9, lelt. sz. 17, 78-as iratcsomó, 83. lap.

²⁵ KÁPOLNÁSI Zsolt 2004, 204.

²⁶ SZABÓ István 2004, 86–87.

²⁷ RÉTI Tamás 1990, 25.

²⁸ MÁTHÉ János 2008, 61.

²⁹ GAGYI József 2007, 11.

kedvezményes áron 7 lejért lehetett megvásárolni. Állami ármeghatározás szerint egy mázsa válogatott burgonya 280 lejbe, egy kasza a szövetkezeti boltban 360 lejbe került.³⁰

1950-ben a világitásra szolgáló petróleumot már előzetesen meghatározott időpontokban osztották. Ára literenként 15 lej, ebből 9 lejt készpénzben kellett kifizetni, a fennmaradó részt 1 tojással kellett kompenzálni. Igaz, egy tojás piaci ára akkor már 20 lej volt. Mellékes információ, hogy a kulákok ilyen „előnyös” feltételek mellett sem kaphattak az ipar termékéből.³¹

Beszolgáltatási anomáliákra még mindig rengeteg példa gyűjthető a kort megélő gazdálkodóktól. Egy feljegyzés szerint a kötelező hagyma-beszolgáltatást 1951 decemberében a magyarhermányi gazdák úgy oldották meg, hogy a hagymát a Küküllő menti falvak termelőitől megvették kilónként 20 lejért, majd Ágostonfalván a gyűjtőközpontnak átadták, kilójáért 4 lejt kaptak. „Az összegyűjtött hagymát aztán minta szervezéssel addig tartották a raktárba, halomba hányva, amíg fűledni, romlani kezdett, akkor árusítani kezdték kilóját 8 lejért. Vehetett, ki mennyit akart. Midőn december 15-én az utolsó tételt leszállították, többen voltak, akik a hagymájukat átadták 4 lejiért, ugyanakkor 8 leivel megvették s hozták vissza.”³²

A fent hozott rendelkezések tudomásulvételét követően a lenti társadalom gyors reakciókat dolgozott ki, megfogalmazta elhárító vagy elkerülő válaszlépéseit, kialakította túlélő magatartását. A földbirtok függvényében megállapított beadásokat sokan úgy próbálták kivédeni, hogy szétírták földjeiket a családtagok nevére, mások az eladott állatok vásárlóiként halott személyeket tüntettek fel, hogy a vásárló mentesüljön a beadandó kvótától. Udvarhelyszéki példa szerint olyan is volt, hogy 20 darab borjú szerepelt egy halott nevén.³³

Az 1952. január 26-án életbe lépett pénzreform a kvótarendszert messze túlhaladó sokkot okozott a falusi családok életében, megrendítette az értékbe vetett

hitet, a családok kasszájából eltüntette a készpénztartalékokat.³⁴ A denominálás lefolyásakor az üzletek öt napon át zárva tartottak. A pénzcseré szabályai szerint az 1000 lejt meg nem haladó összegek esetében minden régi 100 lejiért 1 új lejt, az 1000–3000 leji terjedő összegnél már csak 200 lej helyett adtak 1 új lejt a takarékoskodók kezébe. A gazdák ezzel az intézkedéssel oda jutottak, hogy két ökör árértékű később egy malacot sem tudtak vásárolni. A kifosztás mértékét érzékeltetve Máthé János erdővidéki krónikaíró azt írta naplójába 1952-ben, hogy „a piramisokat építő rabszolgák kis uraságok lehettek a felszabadított földművesekkel szemben”.³⁵

Összegzés

A gazdaságalkító tényezőket évszázados történeti perspektívában szemlélve azt lehet mondani, hogy a 2008-tól ható világgazdasági recesszió leginkább az urbánus világ és a városi ember válsága. Ha párhuzamot teremtünk a korábbi és a jelenben ható folyamatok között, az „önmagát ismétlő történelem” tényére ismerhetünk: azok a kisebb, családi léptékű gazdaságok, amelyek nem rendelkeztek adósságállománnyal, nem kötődtek a banki kamatok és a devizaárfolyamok mozgásához, akárcsak 80 éve, az elmúlt fél évtizedben is sikeresebben helytálltak.

A hatások kevésbé embertelenek a falusi termelőkkel szemben: ha egyre kevesebb is a pénzük, a saját birtokon legalább megtermelhetik a családi fogyasztáshoz szükséges terményeket, beszolgáltatásra, erőszakos kisajátításra nem került sor. Igaz, míg korábban tisztázatlan volt, a termelők egyre inkább kezdik látni, hogy „végül a pontot hol teszi fel nekünk az Unió.”³⁶ A friss brüsszeli hírek ugyanis nem túl kedvezőek: a háztáji termelés Európai Unió általi szabályozásának, illetve a kerti veteményesek betiltásának terve³⁷ újabb „furfangos úri hunczutság”-ként az agrokémiai ipar érdekeit szolgálva az ellenálló, hagyományos tájfajták eltüntetésével alapjaiban veszélyezteti a székelyföldi gazdaságok önállóságát.

Kinda István – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520055; kindaistvan.sznm@gmail.com

³⁰ MÁTHÉ János 2008, 69.

³¹ MÁTHÉ János 2008, 79.

³² MÁTHÉ János 2008, 93.

³³ KÁPOLNÁSI Zsolt 2004, 207.

³⁴ VINCZE Gábor 2005, 639; KISS Dénes István 2007, 48.

³⁵ MÁTHÉ János 2008, 96, 102.

³⁶ TÁNCZOS Vilmos 2008, 161.

³⁷ Betilthatják a kerti veteményest. *Hátomszék*, 2013. november 12.

Irodalom

- BARTOS Miklós
2000 Havad múltja, in: Nagy Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 17–58.
- CSEREY Zoltán
2012 Háromszék vármegye Potsa József 26 éves főispánága idején (1877–1903), *Háromszék*, 2012. január 7., 14.
- DIÓSZEGI László
1990 A romániai magyarság története 1919–1940, in: Diószegi László – R. Süle Andrea (szerk.): *Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989*, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 11–44.
- GAGYI József
2007 *Földosztók, önellátók, gyarapodók: a dekollektivizáció emberei*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- KÁPOLNÁSI Zsolt
2004 Kollektivizálás Kadicsfalván, *Areopolisz IV*, Hargita Megyei Kulturális Központ, Székelyudvarhely, 205–235.
- KISS Dénes István
2007 *Gazdasági-társadalmi folyamatok az erdélyi falvakban. Faluszociológiai vázlatok*, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.
- MÁTHÉ János (közreadja László Márton)
2008 *Magyarbermány kronológiája*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- NAGY Sándor
1928 Aki mások nyomoruságából akar gazdagodni, *Hargita*, 1928. július 5.
1960–1965 *Életregényem*. Kézirat, 14 füzet a család tulajdonában, Havadtón.
- OLÁH Sándor
2001 *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*, TLA – Közép-Európa Intézet – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- POZSONY Ferenc
2012 *Zabola. Egy polgárosult orbaiszéki falu kulturális öröksége*, Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- PUSKÁS Julianna
1991 Migráció Kelet-Közép-Európában a 19. és 20. században, *Regio. Kisebbségtudományi Szemle*, 2/4, 22–48.
- RÉTI Tamás
1990 A román tervgazdaság kialakulása, 1944–1956, in: Hunya Gábor – Réti Tamás – R. Süle Andrea – Tóth László: *Románia 1945–1990. Gazdaság- és politikatörténet*, Atlantis–Medvetánc Kiadó, Budapest, 13–48.
- SZABÓ István
2004 *Bitá. Adalékok Bitá falutörténetéhez*, Medium Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- TÁNCZOS Vilmos
2008 *Elejtett szavak. Egy csíki székely ember nyelve és világképe*, Bookart Kiadó, Csíkszereda.
- VINCZE Gábor
2005 A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1947–1968, in: Bárdi Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 628–683.

**„Șiretlicuri, șmecherii” și măsuri restrictive
în Ținutul Secuiesc în prima parte a secolului XX**

(Rezumat)

În cursul cercetării mele privind tranzițiile economice ale satelor secuiești din secolul XX, se conturează că gospodarii regiunii au fost șocați periodic de decizii economico-politice provocatoare de criză; într-o viziune mai pesimistă, istoria economică a secuimii din secolul XX în fond este o serie de măsuri restrictive tipice pentru crize, care au redesenat în mod drastic de numeroase ori vectorii economici ai comunităților, reducând la zero de mai multe ori averea țăranimii. În cele ce urmează voi prezenta doar câteva exemple de procese și măsuri nefaste din prima parte a secolului XX, prin efectele acestora asupra vieții comunităților locale.

**”Tricky Genteel Ploys” and Restrictive Measures
in Székelyföld in the First Half of the 20th Century**

(Abstract)

During my researches in which I investigate the economic transitions of the Székely villages, I have come to the conclusion that the farmers of the region had been repeatedly shocked by economical-political decisions bringing crises; in a more pessimistic view, the entire 20th century economic history of Székelyland was essentially a series of typical crisis measures, which had drastically redrawn several times the economic vectors of the communities, and had repeatedly brought down to nothing the wealth of the peasantry. The study offers only glimpses of these processes by presenting some unfavorable moments and measures in the first half of the past century through their impacts on the lives of local communities.